

ЗАГОЛОВКОЛОМКИ

Колись я вважав найдовершенішим і найдотепнішим заголовком лінгвістичної статті Микити Ілліча Толстого, який складається тільки з трьох не, але записаних графічно по-різному: **Не** не «не». Лаконічно, з жартом, і водночас дуже точно, ясно, прозоро. Йдеться про слова, у яких префікс не- не має сенсу заперечення. Йдеться про слова типу **невід**, **немов**, **неначе** тощо. Так, **невід** — від **водити** (**веду**), тому що цю риболовну снасть не тримали на місці, а водили (два чоловіки) по воді. Це зрозуміло, але навіщо додали **не-**? Адже таки водять і **не-** зайве. Припускають, що тут маємо табуїстичну ситуацію: **не-** додали, щоб обдурити рибу: ні-ні, водити не будемо! [4, 82].

Немов і **неначе**, абсолютно тотожні зі словами без не: **мов** і **наче**. Усе то — порівняльні сполучники. При цьому історія їх досить різна. Форма **мов** з походження є наказовим способом дієслова **мовити**, який так змінився, що почав указувати на схожість замість точної інформації, пор. **мовляв**: різні мовці говорять різне, хоч і схоже. А префікс **не** — зберіг тут свій древній сенс порівняння, а не заперечення, тобто **немов** — то було підсилене порівняння, що пізніше нівелювалося [1, 491]. Форма **наче** розвивалася інакше. Це результат стягнення давньоруського **не иначе**, тобто тут давнішим є слово **неначе**, яке під впливом пари **мов** — **немов** одержало й варіант **наче** [2, 53]. Загалом слів, у яких **не** не «не», є чимало. Ми навели не ті приклади, що їх розглядає М. Толстой.

Не так давно надибав на дотепнішу своєю назвою і гострішу статтю Євгена Маланюка «Гоголь — Гоголь». Вона вперше надрукована в 1935 р., передрукована в Україні в 1991 р. [3, 5—15]. Тут маємо не просто назву-заголовок, як у М. Толстого (адже кожен заголовок — то власна назва). У Є. Маланюка заголовком стало подвоєння того ж прізвища, але записаного по-українськи

й по-російськи. Справа лише в одній літері — г. Доля цієї літери, яку в УРСР проголосили націоналістичною, про яку говорили в ООН, за яку розстрілювали, мабуть, найтяжча в усій українській абетці. Вона була затверджена українським правописом 1929 р., а потім досить швидко заборонена, а в діаспорі вона вільно використовувалася, як і весь правопис 1929 р. Тепер, після виходу України з-під кабали Радянської влади, ці обидві літери є в нашому правописі, як, до речі, майже в усіх європейських мовах, де розрізняються проривний та щілинний задньоязикові дзвінки приголосні.

Так чи інакше ужиток щілинного г (Гоголь) та проривного г (Гоголь) дозволяє Є. Маланюкові назвати статтю про український та російський підходи до цього літературного велетня простим повторенням його прізвища, лише записаного з літерами г та г. Ясно, що це знахідка, творчий здобуток поета-мислителя, який виразив думку і ясно, і лаконічно (коротше — неможливо!), і до того ж по-новому, дотепно.

Ось кінець цієї статті — суто гоголівський і водночас маланюківський: «Росія «не вдалася» передовсім тому, що костюмаровські «дві руські народності» — по майже тристалітнім експерименті — не тільки не створили наднаціонального імперіального «народу», але й виявили свою засадничу відмінність і культурну протиставленість. Хлестаковське фальшування історії і великодержавна патетика, хлестаковська містика й хлестаковський месіанізм, не виключаючи сучасного хлестаковства комуністичного, як кожне ошуканство, нічого конструктивного в наслідках — не дали. І дати не можуть, бо ані механіка, ані — навіть хімія, самі в собі, не можуть ні змінити, ні підмінити процесів *органічних*. Механічна суміш народів і культур може бути затиснена в границях витривалості затискуючої їх машини. Але, як тільки та границя буде перейдена, — настає вибух.

В останній дії з'являється справжній ревізор — історія і здирає маску Хлестакова» [3, 15].

А оце на останній сторінці обкладинки академічного журналу «Українська мова» (2008, № 2), де рекламуються видатніші лінгвістичні твори, надрукований вигляд (і анотація) книги Лариси Масенко «Умовна Україна». Але надруковані не так просто.

В обох словах заголовка, надрукованих кожне окремим рядком, початкове У, узятє в дужки, ще й виділене кольором — білим по червоному, а решта кожного слова — червоним по білому. Виходить:

(У)		мовна
(У)		країна

Назва праці включає топонім **Україна**. Але еправа зовсім не в цьому. Застосований автором прийом фактично робить заголовок одразу чотиризначним: 1) «Умовна Україна», 2) «Мовна країна», 3) «Мовна Україна», 4) «Умовна країна». Тема авторки — третє значення, «Мовна Україна». Але Україна зазнала такої русифікації, що просто жах. І то з часів Катерини II, що ввела російську мову викладання від Києво-Могилянської академії до початкової сільської школи по всій тій частині України, що ввійшла до складу Росії. Так само ввела Божу службу російською мовою у церкві. Знишила Запорозьку Січ. І тягнеться ця русифікація — насильно чи облудно — від тих часів до сьогоднішнього дня. Відомо, що російська демократія кінчається там, де починається українське питання. І то теж повсякчас — від Вісаріона Белінського до Олександра Солженіцина. Микола Хвильовий сказав: «Геть від Москви!» І де опинився Хвильовий? Досить швидко — на тому світі. Застрелився, щоб не бути закатованим. А русифікація продовжується так по ньому, як і перед ним.

Клоунада Верховної Ради значною мірою зумовлена тим, що значна частина Ради бореться за те, щоб запровадити в Україні російську мову як другу державну. Так «Мовна Україна» все сильніше перетворюється в «Умовну країну», аж поки не стане «Умовною Україною», якщо народ не зрозуміє, що боротьба за рідну мову є саме його завданням. Ситуація «Мовна країна» є цілком нормальною для майже всіх країн світу. Франція є країною французької мови, а Німеччина — країною німецької мови, незважаючи на глибоку діалектну подрібненість цієї мови. Довго й тяжко шукали, але знайшли нормальне, задовільне для всіх розв'язання мовної проблеми в Бельгії. Для фламандців і німців (їх 61%) нідерландська мова (державною визнана також і ні-

мецька мова), для валлонів та французів (їх 39%) — французька мова. Років 30 тому були там міжнаціональні сутички, бійки, навіть бої за мову, але влада знайшла правильне розв'язання цієї проблеми, так що носії різних мов були задоволені. Взірцем співжиття різних мов (а їх там аж чотири) є Швейцарія. Всі порозв'язували свої мовні проблеми. Україна розв'язати не може. Сором і ганьба.

Ще одна заголовкомка стосується, власне, не заголовків, а назви серійної марки автомобілів, яка з нашого погляду взагалі до власних назв не належить. Йдеться про японську марку «Тойота». Газета «Труд» у серпні 2008 р. умістила таку цікавинку: у Японії нову автомобільну компанію «Тойота» було засновано 1936 р. інженером-бізнесменом Кіічиро (Інтернет уточнює: Кіхіро) **Тойода**. Серійна назва «Тойота» явно утворена від прізвища власника Тойода, тим паче, що в японській мові глухі та дзвінкі приголосні досить чітко чергуються, виконуючи функції одної фонемі (а не двох, як в українській мові).

Тут хочу сердечно подякувати Іванові Петровичу Бондаренкові, талановитому перекладачеві тонкої японської лірики і знаному вченому-японісту, доктору філологічних наук, професорові, за допомогу в аналізі назви «Тойота», у тому числі кількості рухів при її написанні.

А перш, ніж говорити про кількість рухів у написанні назви, слід зазначити, що в Японії є не одна, а три системи письма, які мають кожна свою сферу застосування, але досить часто можуть сумішатися. Крім ієрогліфів, дуже давно засвоєних від китайців, є ще два досить своєрідних фонетичних складових письма — хірагана, яку вивчають у школі й використовують у дитячій літературі, та катакана, яку переважно вживають для запозичених слів. Але в принципі будь-яким з цих трьох видів японського письма можна записати будь-який текст. У тім числі можна записати трьома способами фірмову назву авто «**Тойота**» й прізвище засновника фірми **Тойода**. При цьому запис хіраганою вимагає обов'язкового позначення чергування звуків. У такому позначенні дзвінкий одержує в записі дві маленьких рисочки зверху праворуч. Глухий цих рисочок не має. Отже, у записі хіраганою

とよだ — Тойода — 10 порухів пензля,
とよた — «Тойота» — 8 порухів пензля!!!

Інакше кажучи, «Тойота» для ясності, для реклами і для щастя записана хіраганою — найпростішою з трьох систем японського письма, дійсно має 8 порухів пензля, форма ж Тойода, з дзвінким д, записана хіраганою, має 10 порухів (Два додаткових на позначення дзвінкості). Число ж 8 вважається в Японії найщасливішим. Прізвище хазяїна **Тойода** має в хірагані 10 порухів, а число 10 ніякої символіки в Японії не ховає. Така самопожертва хазяїна теж додала успіху «Тойоті», що й досі бігає по всьому світу. Форд у своєму автомобілі від прізвища не відмовлявся, але зробив таку класну машину, що вона довго належала до найпопулярніших.

Закінчу це двома заголовними цікавинками. Що цікавого у трьох назвах розділів збірки віршів: «Козакою у казок», «Віче мечів», «Вітражі жартів»? (Сама книжка називається середнім з цих заголовків). А прочитайте їх справа наліво. Виходить те саме. Це один з цікавих і давніх видів поезики. Такі вірші називають паліндромами або, давніше, раками літеральними або просто раками. І то не тільки заголовки, а всі вірші у всій книзі так написані. Автор — Анатолій Кирилович Мойсієнко. Це — один з найвидатніших українських поетів. Вірші його неповторно прекрасні, мудрі, сповнені формальних пошуків. Наприклад, у нього є вірші, де всі без винятку слова починаються на букву **с**, на букву **т**. І то чарівні, прекрасні вірші. Іншому дай не одну букву, а два алфавіти, а так не напише.

І на закінчення — ще одна заголовколомка, до якої автор абсолютно непричетний. То зробили читачі, інтерпретатори. Коли Лев Миколайович Толстой написав свій найславніший роман, він вивів заголовок: «Война и міръ». Не **миръ**, а саме **міръ**. Слова **миръ** та **міръ** у російському правописі до 1918 р. виражали різне значення **міръ** — світ, суспільство, громада, а **миръ** — відсутність збройної боротьби, відсутність війни. У цьому другому значення війна і мир є антонімами, а в першому — не є. В першому значенні йдеться про сприйняття війни

прошарками, групами суспільства, про реакцію громади на війну. Це — значно глибша, різнобічніша проблема, а не просто співвідношення війни та її відсутності. Лев Толстой глибоко, по-своєму геніально розібрався в стосунках суспільства і війни. Але читачеві (у тім числі й режисерові) легше, простіше говорити про зв'язки війни та її відсутності, ніж зачіпати глибокі психологічні шари воєнних і мирних настроїв. У мовах, де **мир** «світ» і **мир** «відсутність війни» не є омонімами, роман Льва Толстого перекладається, як правило, «War and Peace», тоді як правильно: «War and World».

Література

1. Етимологічний словник української мови: У 7 т. — К., 1989. — Т. 3.
2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. — К., 2003. — Т. 4.
3. Маланюк Є. Гоголь — Гоголь // Слово і час. — К., 1981.
4. Толстой Н. И. **Не** — не «не» // Фонетика. Фонологія. Грамматика: К Семидесятилетію А. А. Реформатського. — М., 1971.